

Dos retaules de la vida carolíngia a Catalunya*

Discurs llegit el 1950
en la XX Festa Anual de l'Institut

RAMON D'ABADAL I DE VINYALS
Membre de la Secció Històrico-Arqueològica

És indubtable el progrés que ha fet la història a través dels segles mercès a la tècnica de l'erudició; sobretot des que en el segle XVII començaren a perfilar-se críticament les disciplines auxiliars. Però voler deduir d'aquest progrés tècnic que la història sigui una ciència és, al meu entendre, fals.

La història és un art: art d'interpretació i art d'exposició. Té, per tant, un caràcter en bona part subjectiu. Però, com que la interpretació cal fer-la de les restes o els records que ens hagi llegat el passat, d'ací la importància que en el procés d'elaboració històrica pren la tècnica de la investigació i poliment d'aquells records i d'aquelles restes. És en aquesta tècnica on s'han realitzat i es realitzen encara cada dia avenços importants, on se sumen els resultats de l'aplicació de generacions successives.

L'historiador se sent per aquella dependència bàsica tan lligat a la tècnica del seu ofici que es creu obligat sempre a voltar-se de tot l'aparat crític i de fonts sobre el que treballa, talment que el lector pugui en tot

* Inèdit.

moment controlar les seves elucubracions mentals. Això ha influït fortament l'art d'exposició; s'ha anat concretant una certa manera tècnica de presentar els treballs històrics cada vegada més uniforme i regulada, fins a fer témer que pugui degenerar en un encarcament pernicios, desapareixent l'art per a deixar sols la manera, renunciant l'historiador a infondre vida a les seves produccions per a donar-nos només obres insípides i mortes.

És veritat que paral·lelament també ha anat evolucionant un nou gènere d'història, i sobretot de biografia, novel·lada, però en aquest gènere la fantasia ha desbordat la història, la funció de la qual es limita a interpretar i no a crear.

Auguste Thierry publicà a París, en 1840, els seus *Recits des temps mérovingiens*; Sánchez Albornoz a Madrid, en 1926, les seves *Estampas de la vida en León hace mil años*. Veus ací en gradació distinta les obres de dos historiadors que, trencant els lligams de la tradició de l'ofici, volien cenyir-se no obstant a la més estricta interpretació. Cal cercar en el seu exemple el camí just, que ens salvi de l'encarcament tècnic? No crec que aquesta sigui la solució encertada, ni tampoc crec que ells es proposessin donar-nos-la. Més aviat fou com una expansió personal, una evasió de l'atmosfera massa pesant de l'ultra-erudició. Si seguim la producció, per exemple, de Sánchez-Albornoz en aquest darrer decenni, comprendreu quina alliberació havia d'ésser per a ell escriure unes *Estampas de León*.

No és la solució del problema de l'exposició històrica, però podria acostar-nos a primfiar un procediment de vulgarització seriosa i competent.

És únicament en aquest sentit que he volgut també fer la meva provatura escrivint aquests *Retaules de la vida carolíngia a Catalunya* que vaig a presentar-vos. De moment només són dos; si ells obtenen la vostra aprovació, el dia de demà s'ampliarien a quatre o cinc. En els dos actuals volen pintar-se un parell d'aspectes molt distints d'aquella vida carolíngia: en el primer, el moment llampant d'una cèlebre expedició militar, aquella que s'acabà amb el conegut desastre de Roncesvalles; en el segon un episodi característic de la vida politicoeconòmica del temps. Responen, doncs, a dos temes que en llenguatge tècnic hauríem distingit com d'història externa i d'història de les institucions.

També jo he procurat cenyir-me a la pura interpretació; els fets reportats tenen tots una base documental. Pel primer retaule m'he servit de les fonts narratives franques i aràbigues: d'Eginhard per a la descripció de la figura de Carlemany, de l'*Astrònom* per a la descripció de la batalla de Roncesvalles. Pel segon, de fonts exclusivament diplomàtiques: capitulars de Carlemany i de Lluís el Piadós, preceptes d'ambdós monarques, d'una acta judicial. Sovint les fonts bàsiques són literalment transportades dintre el text.

Aquest és presentat com unes memòries d'un clergue de l'església barcelonina que hauria nascut cap al 751, quaranta anys després d'iniciar-se la invasió sarraïna. Tindria, doncs, 27 anys en esdevenir-se el primer episodi; 65 en el segon. I anem ja al suposat memorial.

Any del Senyor DCCLXXVIII

Fa seixanta anys que el nostre país viu sotmès al poder musulmà. Els vells són morts, els infants han nascut ja en el nou món; però resten encara molts ancians que recorden amb angúnia aquells temps del pànic, quan cada tardor arribaven notícies del nou avenç incontenible que l'allau infidel feia a través les amples regions del nostre regne visigot. En els darrers moments els cavalls dels sarraïns anaren més de pressa que les mateixes noves. Tota resistència era impossible, inútil sacrifici. Els comtes de les ciutats, els vicaris que en nom d'ells governaven les comarques pagesívoles, desemparats de les tropes que havien tramès a l'ordre del rei Roderic, en pau descansi, i que ja no havien tornat, acudien tremolosos als peus de l'invasor a mendicar la caritat d'un pacte. Salvar primer les vides; dels béns, el que bonament es pogués.

De moment la carga fou feixuga: els diners, les joies, els tresors que guardaven les esglésies i els que ornaven els palaus dels grans, foren requisats; era el preu mínim que esperaven cobrar els nouvinguts per les seves cavalcades. Després calgué allotjar-los i mantenir-los tot l'hivern, en espera del nou salt cap endavant així que apuntés el bon temps de la pròxima primavera. Mentrestant, al llarg de la fredorada, vora el foc acollidor, el valí aràbic, traduït pel jueu que l'interpreta, anà dictant a comtes i vicaris les ordres que cal complir per a regular el que ell entenia per situació pactada. A la ciutat, calia que hi restés una guarnició sarraïna; li serien, doncs, cedides les cases pertinents: per als caps de la tropa, per al valí de la comarca, els edificis més nobles. La millor església seria transformada en mesquita. L'invasor no entenia pas intervenir en els afers i qüestions del poble petit; els comtes i els vicaris continuarien exercint llurs funcions judicials i administratives, aplicarien la seva llei, mantindrien l'ordre. Això sí, sota el comandament directe del valí i els seus oficials, guardant una fidelitat de la qual el seu cap era la més preciosa garantia. I això també: l'impost que pesa sobre béns mobles i immobles seria recaptat i lliurat per ells amb tota escrupolositat i sense remissió.

Quant a la religió, l'invasor no tenia pas un criteri gaire tancat: també, com amb la llei, podien entre ells anar arreglant-s'ho: mentre no ofenguessin el nom de Mahoma, que Al-là guardi!, ni els seus servents, serien respectats; caldria només que paguessin l'impost personal que pesa sobre l'infidel a Mahoma, i de recaptar-lo ja en tindrien cura les seves jerarquies clericals. Aquell qui volgués convertir-se a la nova fe fóra lliure d'aquesta càrrega. El valí amb sorna i confidencialment deixava entendre als seus interlocutors que per la seva banda no tenia cap gran interès a privar el tresor del califa d'aquesta bona entrada ni privar-se ell de la corresponent comissió.

Els comtes i vicaris escoltaren reverents, arriscaren amb cautela petites objeccions; recordaren, com un mèrit, que ells pertanyien al partit witizà, aquell partit que fou l'aliat de Mussa per a l'entrada a Espanya. El record, però, sonava una mica fals; l'emir Abdalaziz en casar-se amb la vídua de Roderic havia invertit les aliances i, si bé havia estat desautoritzat

pel califa, els fills de Witiza ja s'havien cobrat la maniobra, amplament. Es parlava de fins a tres mil viles que els foren adjudicades.

Comtes i vicaris, malgrat tot, restaren satisfets, havien salvat més del que es podien creure; del mal, el menys. Ells continuaven en els seus càrrecs d'autoritat, més vigilats, més constrenyits, certament, però amb l'esperança de millorar, jugant la intriga. El poble menut continuaria regit per la gent que ja coneixia, espremut de la mateixa manera. Que els productes dels seus tributs anessin a parar al rei de Toledo o bé a les arquees de l'emir o a les més llunyanes del califa de Damasc, no se'n feia una greu cabòria; s'havia estalviat els perills del saqueig, de l'incendi, i el més paorós encara d'anar a parar lluny, fora de casa, en perpètua servitud. Els serfs i els lliberts que administraven o cultivaven les propietats fiscals no havien fet més que canviar d'amo. Els jueus, passada la primera requisa, es treien de sobre l'obsessió d'unes lleis persecutòries. Només els eclesiàstics veien esfondrar-se una situació privilegiada que s'esfumava en record melangiós i obstinat.

Els ancians recorden encara com els invasors saltaren les muntanyes i anaren cap a les Gàl·lies a topiar amb uns poders que els plantaren cara; i com que de tant en tant passaven i traspassaven exèrcits que a l'anada desfilaven sempre amb el cap alt i plens d'orgull i a la tornada unes vegades carregats de botí, alegres i radiants, i altres voltes capcots i miserables com una desferra humana.

Recorden també que aquests seixanta anys han estat per a ells i per als seus uns anys grisos, entre greus commocions, sense altres problemes que la lluita ordinària pel pa de cada dia; que si s'han produït discussions i baralles entre els qui manaven, uns i altres es dirimien lluny, cap a la Bètica o a la Cartaginesa o encara als països borrosos de la Síria, i que eren unes baralles que passaven altes sense que ells en sentissin més que el vent.

Ara, però, i tot de sobte, les coses canvien. A les Gàl·lies mana un rei gran i poderós que es mostra ple d'ambició; contenen els pocs marxants que allí aconsegueixen de venir que és un home «de còrpora ampla i robusta, alt sense excés, d'uns set peus d'altura; el crani rodó, ulls grans i vius, nas quelcom més llarg del comú, bells cabells, la fesomia alegre i oberta. El coll gruixut i massa curt, el ventre sensiblement sortit, es dissimulen per l'harmonia de proporcions del cos. La seva veu és clara, una mica detonant per al seu físic. Marxa segur, amb pas viril. Tant assegut com dret dona sempre una forta impressió d'autoritat i dignitat». Diuen que «porta el vestit nacional dels francs: al cos, una camisa i uns calçotets de tela de lli, a sobre una túnica brodada amb seda i unes calces; bandoleres al volt de les cames i els peus; un gilet de pell de nútria o de rata li protegeix a l'hivern les espatlles i el pit. S'abriga amb una capa blava i porta sempre, penjat al costat, un glavi, el puny i la beina del qual són d'or o d'argent. Algunes vegades ceneix espasa ornada de pedreries, però solament en dies de gran festa o en les recepcions d'ambaixades forasteres. Menysprea el vestit d'altres nacions, per bonic que sigui, i es nega a posar-se'l. En dies solemnes, però, porta vestit teixit d'or, sabates adornades amb pedreries, una fíbula d'or per a sostenir la capa, una diade-

ma del mateix metall preciosos decorat amb gemmes. Per cada dia el seu vestir no difereix gran cosa del que porten els homes del poble o del comú».

Conten encara com és donat a l'equitació, com es plau en l'exercici de la caça. És un enamorat de les aigües termals i es delecta banyant-s'hi. Sobri en el menjar i encara més en el beure, l'embriaguesa li fa horror; li plauen especialment els rostits i avorreix els bullits que els metges insistentment li recomanem. Durant els menjars es distreu fent tocar música o bé fent-se llegir llibres d'històries i amb predilecció les obres de Sant Agustí especialment *La ciutat de Déu*. Després del dinar, a l'estiu, li agrada el repòs d'uns seta prolongada.

L'encanta la conversa i parla amb facilitat i molta claredat; el llatí l'enraona tan bé com la seva llengua nacional; el grec, en canvi, sols l'entén. Escriu amb pena, mediocrement. Li plau l'estudi, i al seu volt reuneix els savis de llunyanes terres que donen lliçons al verger d'escolars aplegat amorosament en el seu palau. Amb ells discuteix, i d'ells rep ensenyances com un escolar més. El diaca Pere de Pisa li ensenya la gramàtica; Alcuí, vingut de les terres d'Anglia, la retòrica, la dialèctica i sobretot el càlcul i l'astronomia.

Practica escrupolosament i amb fervor la religió cristiana; matí i vespre, estant bo, assisteix a l'església on vetlla amb interès per la dignitat del culte, la correcció en la lectura, la pompa en el cant sagrat. És molt caritatiu.

Gran viatger i més notable batallador ha subjectat, en els deu anys que regna, el reialme dels llombards i la nació ferotge dels saxons. Això és el que conten els marxants sobre el gran rei. I afegeixen que té ara posades les mirades en aquest desgraciat país de les Hispànies.

El rumor pot, aquesta vegada, ésser ben cert.

Ja quan el rei Pipí, que Déu tingui en glòria!, prengué Narbona, fa quasi una vintena d'anys, el nostre valí Suleïman es posà en relació amb ell per tal de cercar la seva ajuda en les baralles sordes que amb l'emir de Còrdova, Abderrahman l'Omeia tenia. Però la cosa s'esfumà en l'aire. Prou es parla després d'unes ambaixades que el rei de França havia tramès a Bagdad i d'uns ambaixadors que de Bagdad havien arribat a França; es deia que els dos reis, de Bagdad i de França, volien fer un pacte per a expulsar l'Omeiada d'Espanya. Pipí morí, i no se'n parlà més. Estem prou acostumats als jocs polítics de baralla entre els valís i l'emir de Còrdova, d'ençà sobretot de la vinguda d'Abderrahman i la ruptura amb Bagdad, perquè ens commoguem per les noves d'aquest tenor: entre ells s'ho fan, entre ells s'ho cuinen i s'ho mengen.

Ara, però, es diu a cau d'orella que l'any darrer, Suleïman, amb un fill i un gendre del difunt Yúsuf, els enemics de l'emir cordovès, anaren a trobar el rei Carles a la seva cort i que la seva proposta de sotmissió al rei franc fou acceptada per aquest i que prepara una expedició com aquelles d'Itàlia i de Saxònia per a venir a imperar sobre el nostre país. Els marxants així ho afirmen i diuen que no és pas home de vanes parenceries. Si tal és com ens el contenen, obrim el pit a l'esperança. Déu ho faci així i que el Seu nom pugui ésser ací públicament santificat i el Seu regne advingui sobre nostre.

Oh dolor inenarrable de l'esperança fallida, pena coent que sols els nostres pecats mereien! Tot s'ha acabat en la més gran misèria i en el desconhort de la desolació!

La primavera fecunda que alegra les sangs amb la tebior dels seus efluis prou ens portava la confirmació dels més plaents auguris. Ràpides arribaven les noves de més enllà de les muntanyes; uns exèrcits forts i poderosos, com mai s'havien vist en les nostres terres, s'anaven congregant en les regions ultramuntanes. El gran rei franc es desviava preparant la gran empresa; de tots els racons dels seus vastos dominis caravanes de gent armada acudien a la crida del gran rei. Ací entre nosaltres les grates noves escalfaven els cors i els més atrevits ja gallejaven enduts per l'entusiasme de la il·lusió.

El mes de maig veié florides les planes empordaneses amb senyeres i gallardets de tota coloraina; serpentejaven per les calçades en llargues corrues, com processons inacabades, homes i més homes, tots armats, vestits amb les més diverses vestidures. A la cua seguien les enfilalles de carros i bèsties de bast, abarrotats d'impediments.

Davant Girona, però, es produí l'inici del refrec. Volien els passants hostatjar-se en la ciutat i reposar-se en ella de les llargues caminades; volien reformir les seves vitualles. Les portes de la ciutat, però, restaren tancades. Prou sortiren els representants del valí a fer l'honor i el compliment als caps dirigents de l'exèrcit aliat; prou oferiren els presents que l'amistat obliga. Però les portes de la ciutat no foren pas obertes als nobles visitants; no tenien cap instrucció del seu valí en el sentit desitjat. A Barcelona segurament seria una altra cosa; a part que Girona era ciutat de poc recurs...

L'exèrcit franc seguí el seu camí; no era cas de malmetre la gran empresa amb petites incidències filles dels trencacames de subaltern. I les viletes i les masies de la Selva i del Vallès pogueren contemplar la llarga desfilada. I nosaltres poguérem veure, amb el cert tremolor de l'emoció continguda, com avançaven les forces del rei franc per la plana barcelonina, banderoles als vents, envers la ciutat.

El valí Suleiman, voltat dels seus nobles i les seves guàrdies, estava aparellat per la seva rebuda; amb tota la comitiva sortí fora muralles a fer el compliment i l'homenatge. Però també aquí foren tancades les portes darrera el valí.

Què parlaren, què discutiren els caps francs i el nostre valí de Barcelona? Ningú no pogué saber-ne res. L'exèrcit acampà de correguda i l'endemà alçava tendes i refeia la tirallonga camí de Lleida. Junt amb els francs marxava Suleiman, però les portes de la ciutat, tancades darrera d'ell, trigaren encara un dia a deixar lliure el pas als anants i vinents de la comarca.

Fou aleshores quan sabérem, pels pagesos dels voltats, com era de nombrós l'exèrcit del gran rei i com hi havia gent i gent de les més diverses terres: de les terres boirosses de l'Austràsia i la Borgonya, de les terres càlides i assolellades de Provença i Septimània, de les llunyanes i bàrberes de Baviera, de la Llombardia ubèrrima. Sabérem que pel camí, del Portús a Barcelona, alguns entusiastes del país s'havien ajuntat a l'exèrcit franc. Que aquest es dirigia

a Saragossa i que allí havia de trobar-se amb un altre exèrcit tan fort com ell, comanat pel gran rei Carles en persona. Que en aquest segon exèrcit hi anaven els homes de França i els de Bretanya i els d'Aquitània, i que havia de passar, en la seva entrada a Hispània, pel país dels gascons.

Dies enllà rumors equívocs anaren expandint-se. Les males noves, ai! Sempre són certes. Corrien com el vent, d'un poble a l'altre. Com a Girona, com a Barcelona, totes les portes ciutadanes eren tancades a l'exèrcit de les nostres esperances; a Lleida, a Osca... Les seves provisions anaven afeblint-se.

Vingué encara la nova confortadora de l'arribada davant la Saragossa prepotent; allí els exèrcits de llevant i de ponent unien llurs mainades sota el regiment directe del rei Carles.

Poc després se sabia però que també allí les portes havien romàs inobertes contra pactes i promeses i paraules i assegurances. La indignació de Carles havia estat terrible; més terribles eren encara les muralles de la ciutat tancada per a uns exèrcits fadigats i exhaustos que portaven setmanes i setmanes de marxes esgotadores sota el cel ras, sense l'acolliment d'una teulada, sense cap altre ajut que el de les bones cares.

Ja no hi havia més camí que la tornada; Carles l'havia emprès amb el conjunt dels exèrcits i per la via més curta; amb ell se'n duia presoner el nostre valí, els fals Suleiman, l'amic fingit i àrab manifest que amb les seves marrulleries l'havia embarcat per mars tan tenebroses. L'exèrcit, despistat, en la seva retirada ja no respectà res. Tot era saquejat, arreu el foc i la devastació marcaven el camí cruent de l'entornada. De l'orgullosa Pamplona no n'ha quedat pedra sobre pedra.

Ja els batallons arribaven al cor de la muntanya i s'endinsaven coll enllà de Roncesvalls. Aleshores —així es conta en lletra reservada que acaba d'arribar a Barcelona per un correu fidel—, «mentre l'exèrcit desfilava estiragassat en llarga fila tal com exigia la natura de l'estret camí, els gascons, que havien preparat una emboscada al cim de les muntanyes —l'encontrada és propícia a preparar-les coberta com està d'espessos boscos— es llançaren a l'assalt de les reraguardes i de la corrua de bagatges endarrerits; caigueren com una allau per les pendents sobre la fonda vall, esclatà la barreja on fou occit fins l'últim franc, saquejat el bagatge; després els gascons protegits per la fosca de la nit s'espargiren de pressa pels més diversos llocs. Afavorí els gascons en aquesta hora la lleugeresa de llurs armes, l'encert del lloc escollit; per als francs tot era desavantatge, llurs armes pesades, la formació estirada a què obligava la mala condició de l'encaixonat camí». Fins ací la carta. El seu portador, de paraula, ens ha afegit encara més detalls. Junt amb els gascons batallaren els fills de Suleiman que tots prou coneixem: Aissó i Matruh. Havien seguit l'exèrcit franc, d'amagat, en la seva retirada espiant el lloc i com era portat presoner el seu estimat pare. En tenir lloc la barreja de la vall, ells amb un escamot de fidels l'alliberaven i a galop se l'enduien cap a la Saragossa, la del mal averany. No fou pas aquesta sola l'única pèrdua de valor per al gran rei Carles; els seus amics, els seus estimats companys: Eggiard, el senescal, Anselm, el comte del palau;

Rotlà, el governador de la Marca de Bretanya, jeu en insepuits en les afraus de la tràgica vall. Del comte Rotlà es conten les més lloables gestes: acorralat, tot sol, voltat pels enemics, els mantingué en sardana pel molinet rabent de la brillant espasa; caigut, travessat per traïdores sagetes disparades des de lluny, encara la mà closa giravoltava al vent la tissona argentada, escopint amb la sang aquells qui l'assaltaven. Dia funest, dia gloriós aquell de mig agost de l'any que acaba!

I ara, el trist present. Tota il·lusió esvanida. Tornarà Suleiman, i sobre de nosaltres caurà el pes de les seves ires. Potser vindrà també l'emir de Còrdova, el dur Abderrahman, cada dia més fort i més gelós de la seva autoritat que arreu imposa. Nosaltres serem sempre els desvalguts, ens caldrà suportar obedients i callats la càrrega de totes les desgràcies. Ja els pobres valents que més es comprometeren mesos enrera, durant el pas dels francs, corren amagats, angoixosos, cercant una fugida. El nostre company Martí, el jove sacerdot, que ple d'entusiasme s'uní a la franca comitiva, no ha tornat ni és prudent que torni. Com ell són molts aquells qui marxaren al costat dels francs i no tornarem a veure: Quintila de Tordera, i Fredemir de Girona, i Teodald d'Empúries, i Arderic de Bàscara, i el nostre Joan, la flor de les nostres amistats, tan jove i tan donat a valentes empreses.

Elperic i Ronquerol i Gabí, i altres que no coneixem, que dies enrera sortiren silenciosament de la ciutat, podran escapar a la persecució contra d'ells organitzada pel vicari del val? Podran traspasar l'aspre barrera pirinenca i trobar repòs i vida tranquil·la en la terra benaurada de la Gàl·lia?

De cor ho desitgem i sobretot, per a l'enyorat Joan, aquells a qui no resta més consol que l'esperança d'una vida perdurable en la glòria de Déu.

Any del Senyor DCCCXVI

De tant en tant, en períodes molt allunyats i espaiats, havia anat rebent notícies del meu car amic Joan, absent de feia trenta-vuit anys, llavors de la vinguda dels exèrcits de Carlemany; alguna lletra d'ell, records transmesos de paraula per viatgers passavolants o bé informacions de gots vinguts d'allí per comissions a fer a Barcelona. Darrerament, una carta d'ell m'invitava a passar una temporada de repòs a la seva estada de Fonts, en el Narbonès.

De moment la proposta se m'afigurarà irrealitzable: als meus anys —en tinc seixanta-cinc— arribar-se a Narbona no és una petita empresa; el cavalcar m'és penós, les incidències del viatge, allotjaments, tractes amb desconeguts, maltempsades a suportar, eren per a mi un núvol tenebrós. Volgué la casualitat que en la tertúlia del meu veí Chintila, un seu amic el jueu Isaac, ens digués que preparava una caravana per a anar a cercar una partida de draps a Narbona i ens invités en broma a acompanyar-lo, perquè la meva imaginació comencés a donar voltes sobre la possibilitat de l'empresa.

Als vells, els records de joventesa ens mouen les sangs. I cada vegada que evocava les hores plaents passades quaranta anys enrera en companyia d'en Joan amb les seves facècies i les

seves bromes, amb les seves alegres converses, els seus projectes fantasiosos i aquells aires de ficar-se per tot i no espantar-se de res, la idea de reveure'l, de recordar amb ell les nostres amistats i cabòries de temps passats, penetrava el meu esperit en forma més punyent.

La invitació d'Isaac fou acceptada, i no me n'he penedit. El viatge es féu i fou ben suportable. Isaac en sap, d'aquestes coses; és home de recursos i per a ell no hi ha dificultats. Amb mi tingué totes les prevencions del pràctic amb l'inexpert i m'estalvià fatigues i maldecaps. Ni sorpreses desagradables ni incidents molestos; semblava que les gents i les coses es plaguessin al seu desig.

Àdhuc el cel i la natura ens feren bona cara. Per als qui, com jo, viuen encauats tot l'any en les cofurnes de la ciutat, la brillantor del camp en primavera, després d'un ruixat passadís, és una meravella. I aquells jocs dels núvols inflats, resplendents d'or sobre el cel blau; i aquelles albaides tènues, on l'aire i la claror rivalitzen en puresa abans d'esclatar els raigs radiants del sol naixent; i aquelles postes, totes melangia, on sembla que l'esperit s'hagi de fondre en el no-res de la fi...

De Narbona a Fonts és curta la jornada. Joan estava previngut. Sortia a rebre'm al camí de Peramala. Era ell i no era ell: el blau dels ulls i un cert timbre de veu i aquell gest del mentó avançant-se amb energia i aquella vivor, ara una mica fadigada, traduïen encara el meu antic record; la neu del cap i les arrugues que li llauraven el llarg de la cara emmorenida i aquell posat caigut, em feren adonar dels anys passats sense estrenye'ns les mans.

La casa de Joan és una bella estada. La volten en anell casals i construccions, horts, corts i estables. És gairebé un poble, de tant que és habitada. Les terres la circumden coronant-la, que treballen les gents vingudes de la Hispània amb ell i els seus fills; familiars, companys, i tota una colònia de vassalls i de serfs. Més enllà, encara, cultiva el vilar de Carbonils i les vastes extensions de Fontjoncosa on presideix, talment com ell a Fonts, Wilimir, el fadriestern, el seu germà de mare.

L'humil Joan d'altre temps ha fet molt de camí, és ara un patriarca com aquells dels hebreus. Prenent el tebi sol, asseguts sobre un pedrís al recer de la casa, li plau de contar històries de la vida passada.

Quan fugí de Barcelona enredat com estava en tenir lloc el fracàs de l'expedició reial a Saragossa, era un perdut sense importància. No tenia recer on acollir-se ni volgué encomanar-se a cap dels potents que, fugitiu d'Hispània, acudien a Gòtia a extirpar terres desertes sota el poder dels francs. Per a fer de pagès doblegat sota el jou d'un senyor poderós li sobraven ambicions i energia; per emprendre una explotació pel seu compte li mancaven cabals i autoritat. Prengué l'únic camí obert que li quedava: la vida al ras, trescant entre muntanyes i valls i rierols, amb el bosc per posada, vigilant sobre els camins l'ocasió favorable; acollint-se en masies les males temporades. Així es féu companys, com ell desarrelats. Al cap d'unys anys tota una partida n'era formada, i ell al cap. La zona de frontera fou terreny immillorable per a les seves aixeres; accions i represàlies es repetien ràpides contra els dominis moros.

Uns cops les feien sols i per sorpresa; d'altres vegades flanquejaven les forces importants que dirigia Bera, el nostre actual comte; quan venien maldades fugien al Rosselló o fins al Narbonès i s'emparaven un temps en les treballades.

L'expedició d'Abdelmèlic fou per a ells el cop més favorable. Si en quedà de gent desocupada sense llar ni família! Els uns, de més edat o més repòs anaren a engruixir les mongies delmades dels monestirs cremats; d'altres en fundaren de nous o es retiraren a l'erm amb vida solitària. Els més joves, però, se sumaren a les seves partides, de sobte inflades.

Els comtes, abans indiferents a les seves anades, començaren a donar-los llur protecció; al Palau estaven preocupats de l'audàcia sarraïna i temien noves empreses encara més vastes.

«Amb noves gents», deia Joan, «i un cert ajut», la meua partida esdevingué un conjunt d'importància. Podíem pensar en empreses d'un major lluïment i més eficàcia. Així fou preparada la incursió fins al Pont, en el pagus barceloní. L'èxit de la sorpresa no cal que te'l conti, deus ben recordar-lo: els morts sarraïns foren incomputables, els presoners que venguérem i el botí que arraconàrem foren considerables.

Però jo començava a estar fadigat d'aquella vida a salt de ca. M'acostava a la quarantena, i el pes dels anys treu força, a les cames i fa voltar el cervell. Donant-hi voltes, m'abellia la vida pacífica d'altres hispans, coneguts meus, que, voltats de família, explotaven enllà de la Gòtia vastes propietats.

Volguí seguir-ne l'exemple, però desitjava entrar-hi amb bon peu, sobre segur, esquivant les arbitrietats de comtes i potents. Ara se m'oferia una ocasió excel·lent; tenia, amb el botí guanyat, recursos a bastança per a emprendre una explotació important sense les penes dels primers temps de treball improductiu, tenia, del mateix botí, prou objectes preciosos per a poder captar-me voluntats fent-ne presents. De gent per a ajudar-me no en podia faltar, que eren molts els meus companys de partida que, com jo, estaven fadigats d'aquella vida errant.

Vaig acudir, doncs, al rei Lluís; el ressò de la meua victòria em donava entrada al Palau; els presents me n'obriren les portes. Portava el rei Lluís un cavall magnífic, una cuirassa esplèndida, una espasa índia amb la beina adornada d'argent. Vaig ser molt ben rebut. Havia ullat de temps, en hores vagaroses i entre els deserts innombrables, aquest racó de Fonts; no era pas com ara... Vaig demanar-lo al rei i ell me'l concedí. Em donà dues cartes: una em recomanava al seu pare, el gran rei Carles, explicant-li els meus mèrits i pregant-lo de confirmar-me la donació que ell m'havia fet; la segona era dirigida al comte de Narbona, Sturmió, i li manava de donar-me possessió del lloc de Fonts després de termenar-lo.

Per més seguretat, me n'aní primer cap a Aquisgran. El viatge era llarg, però la companyia bona, perquè el rei em permeté de fer-lo amb la comitiva d'un correu que ell trametia al seu pare.

Quin home, aquest, i quin respecte feia! Escoltà complagut la meua història, em féu moltes preguntes sobre la gent i els afers del nostre país i no es cansava de demanar-me detalls ni d'inquirir sobre persones d'ací que ell coneixia. Manà, per fi, que fos estès el pre-

cepte reial —ja te l'ensenyaré, que el tinc molt ben guardat— pel qual em confirmava la donació de Fonts i encara hi afegia tot el que amb els meus homes ocupés i treballés a Fontjoncosa i el que aprisionés o rompés en qualsevol altre lloc o vila o vilaret. Tot lliure de cens. M'encomaní en ses mans i vaig jurar-li la fidelitat deguda.

El retorn em duia pressa, delitava de prendre possessió, ara que duia plegat a la pitrera el precepte somiat.

A Narbona el comte Sturmió féu una bona acollida a la carta de Lluís i al precepte de Carles; encara millor a unes unces d'or que li portava preparades. I amb ell i els jutges narbonesos vinguérem cap ací i férem la cerimònia de l'atermenament: posàrem uns termes entre Fonts i el vilar de Gorgs, després trobarem encara els antics i en posàrem de nous al llarg de la ratlla que segueix l'estrada pública que va a Colusià, en els quals el comte féu marcar un senyal; un altre terme marcà el límit amb la vila Custòdia per la via pública que ve de Peramala fins al lloc que en diem el Vedell; un darrer, en el lloc on el camí de Fonts entronca amb el que ve de Peramala, allí on vaig sortir a rebre't. El comte em revestí del predi atermenat pel mandat reial i per la paraula seva.

I ací de feines i trasbals: aixecar cabanyes, construir cases i corts, endegar les aigües per a regar els horts, talar boscos, llaurar erms, obrir camins i rases, plantar fruiters; i de diners a despendre: comprar eines i animals, i carros, i llavors, i la pitança per a tanta gent, que les collites serien encara llargues d'arribar. Sort del botí dels sarraïns del Pont.

Érem plegats a l'empresa una bona colla: hi havia el vell Cristià i els seus fills Atonell i Ele, i Manció i Tamun, Aterrari, Fedanci amb els seus fills i el seu gendre Ildebó, el meu germà Wilimir; hi havia també tres serfs sarraïns que havia guardat de la presa feta al Pont, els millors, un d'ells un bon fuster, un altre que treballava el ferro. A molts d'ells encara podràs conèixe'ls. M'havia assegurat l'assistència del prevere Imbolós, que també cal pensar en l'ànima. Crec que era de Terrassa. Tu ja deuràs saber-ho, que ets del remat.

No et creguis que siguin socis meus. Jo era l'únic ric, i pel seu treball aní beneficiant-los; com els altres que han anat venint. Tots s'han encomanat a mi, i jo sóc ací el patró de tothom.

En els primers anys, les coses marxaren sobre rodes. Hi havia un interès, de part dels manants, a repoblar el país, a donar soldats al rei. Però, és clar, amb el temps vingueren les dificultats. Mentre els terrenys eren erms, ningú no hi donava una gran importància; quan foren arreglats, espletats i cultivats, a tothom feien denteta. Com que no pagaven censos ni feien prestacions, els comtes no en treien cap renda, i això els anguniejava.

Altrament, entre els molts que eren vinguts del nostre país, fugint de les zones perilloses i devastades de frontera els uns, de les suspicàcies i represàlies sarraïnes en l'interior de la Hispània els altres, pocs foren els qui com jo, havien pogut obtenir la protecció reial, encomanant-se directament a Carles; a molts els calgué acontentar-se cercant una protecció menys alta, encomanant-se als comtes o bé encara a d'altres vassalls particulars, dominicals

o comtals. Els més nombrosos i miserables s'havien establert una mica a l'albur, sense més títols de dret sobre les terres que cultivaven que la confiança en la protecció reial.

Els comtes, els oficials i àdhuc els antics residents que havien quedat en el país, començaren a menar una campanya, primer cauta i espargida, després cada vegada més oberta i directa, contra tots nosaltres els sobrevinguts —els hispans, que ens diuen, en oposició als gots del país, i als francs que són gairebé tots els que ens manen.

De la bona cara i les promeses dels primers temps, ningú no volia recordar-se'n; l'emperador era molt lluny. Sempre es trobava una raó o altra perquè els potents fiquessin mà en les nostres propietats, que només amb el nostre esforç i els nostres diners eren esdevingudes bones. Uns cops al·legaven que eren beneficis que ells havien concedit i que, per tant, podien revocar; uns altres, que, com que es tractava de terrenys fiscals, calia que paguessin el cens anual. Els antics residents s'enteniaven entre ells per a jurar els uns a favor dels altres la propietat de les terres que els nostres havien ocupat i extirpat.

És clar, aquells pocs de nosaltres que havíem pogut recaptar un precepte reial —i ja t'he dit com vaig obtenir-lo— teníem una garantia pel nostre dret que ens deparava un cert respecte. Però les coses arribaren tan enllà, que ni això fou prou barrera. Va arribar el moment que ni el segell del rei valgué per a escapar-se de la rapacitat dels comtes.

A mi mateix el nostre comte Ademar volgué sotmetre'm a la condició de beneficiari. Però amb mi s'equivocava; ja saps que ni sarraïns ni moros em feren por quan corria per valls i muntanyes hostilitzant-los; ja saps també com no m'enganyà d'acudir a presència del rei Lluís a Tolosa ni d'anar a Aquisgran, a través de tan llargs camins, a presentar-me davant el rei Carles en persona.

No vaig voler ajupir-me. Vaig posar-me en relació amb altres companys meus, els més animosos, de diversos comtats. El vostre comte Bera, amb qui tinc amistat des del temps d'abans de la presa de Barcelona, quan jo l'havia flanquejat moltes vegades en les seves incursions, fou propici a ajudar-nos. Trametérem d'amagat i pel seu conducte les nostres queixes al Palau. I, recomanades per Bera, feren el seu efecte. Vingueren uns delegats, i, primer sordament, després a plena veu, tothom pogué assabentar-se de la indignació de l'emperador. Aquest cridava a Aquisgran els comtes de la Marca, i amb ells tots aquells fidels que volguessin presentar-li llurs queixes. Més de quaranta hi acudírem, i amb nosaltres la corrua de testimonis que havien de justificar els nostres drets.

Feia goig de veure. Encara recordo amb delícia la cara llarga dels nostres comtes davant del difunt emperador. Tot l'urc que passen per les nostres contrades, allí s'era esvaït.

L'emperador es prenia les coses seriosament. A tots ens rebé bé, a uns i altres; sense afalacs, però. Entenia —ens digué a tots— que la seva paraula havia d'ésser respectada i estava disposat que fos així; no admetia opressions dels seus oficials envers els seus fidels que, com nosaltres, s'havien confiat a la seva benvolença, però tampoc cediria a enganys ni artimanyes nostres. Tot seria investigat i cadascú mantingut en el seu dret.

Tal com ho digué, tal es féu. Es reuní en el magne Palau el tribunal corresponent; el presidien els comtes Gauscelí del Rosselló, el vostre Bera de Barcelona, Gisclafred de Carcassona, Odiló de Girona i Ermengarí d'Empúries; els assessoraven els jutges del Palau, Chíxila, Jonatan, Vicents i Angevald, i donava fe el notari imperial Erchimbald; al voltant d'ells, sobre l'estrada, seien altres nobles. Nosaltres, cadascú al seu torn, exposàrem, una mica cohibits, les nostres queixes i les nostres reivindicacions. En el meu cas fou el comte de Narbona, Ademar, el reclamant: al·legava que els territoris de Fonts formaven part del domini fiscal i que tota concessió sobre d'ells havia hagut d'ésser per benefici comtal. Vaig exhibir el meu precepte reial, les cartes del rei Lluís i, seguint l'ordre dels jutges, es procedí a la prova testifical.

Aquesta se celebrà l'endemà, amb la mateixa solemnitat, no a la sala, sinó a la capella de Sant Martí del Palau mateix. Els testimonis, que havien vingut amb nosaltres, juraren com havien estat presents a l'acte d'investidura i atermenament de Fonts presidit pel difunt comte Sturmió, com jo prenguí el vilar com aprisió meva i no per benefici del comte ni del vescomte i com vaig cultivar-lo i així l'he mantingut. Invitat Ademar a infamar el testifical, confessà no poder fer-ho. De tot es llevà acta, que em fou lliurada.

L'emperador, malgrat els seus setanta anys, conservava el cap molt clar. Endevinà de seguida, a través les converses sostingudes amb uns i altres i les informacions contradictòries que li anaven servint, la complexitat dels problemes suscitats amb les ruptures o aprisions. Caut i formalista com era, no volgué obrar de bursada; ordenà una informació a fons, que encarregà al venerable arquebisbe Joan, el d'Arles, flanquejat pel nostre Nebridí de Narbona. Aquests delegats, bon cop informats, haurien d'instruir de la qüestió al rei Lluís, i aquest, reunits ells i els comtes, deuria reglamentar com i de quina manera havien de viure els hispans aprisionadors. Mentrestant l'emperador es limitava a promulgar una disposició que resolia les queixes més frapants, aquelles que afectaven els hispans vinguts a conseqüència del desastre de la seva expedició a Saragossa, més de trenta anys enrera.

Fou com el missatge del seu comiat. Ens reuní tots, comtes i fidels, en la sala gran del Palau sagrat, i allí ens féu llegir solemnement el seu precepte on constaven els noms de tots els presents en honor nostre. Ja no el veirem més: abans de dos anys aquell vell venerable que havia fet reviure en terres de ponent la glòria de l'imperi, reté l'ànima a Déu. Els qui el coneguèrem no l'oblidarem mai.

La informació dels arquebisbes va ésser una feina treballosa i plena de dificultats. Els comtes, els vescomtes, vicaris, oficials i jutges i intendants, posaren a les rodes tots els bastons possibles per a encallar-la, i, un cop en mans del rei, per a fer-la dormir. En l'assemblea general del regne que Lluís reuní l'any abans de la mort el seu pare, la preocupació per als afers de Gascunya féu encara obstacle a tota decisió.

L'assumpte fou reprès ara fa dos anys. D'això no cal que et conti gran cosa, perquè ho deus saber tan bé com jo. També a Barcelona deuriem arribar-hi els delegats del nou empe-

rador, el nostre Lluís, que a mi em sembla com si fos de casa. Els qui vingueren ací no deixaren pedra per moure, s'assabentaren de tot. Si n'hi acudí, de gent, a les seves crides, a fer reclamacions i queixes! Els comtes circulaven una mica esverats. Es deia que l'emperador volia implantar el regne de la justícia, per a grans i per a petits; que volia redreçar totes les coses mal fetes dels darrers temps del seu pare, quan, abatut pels anys, afluixava les regnes; que; piadós com és, entenia el govern com un sacerdoci del qual devia respondre davant de Déu. L'afer dels hispans no fou oblidat.

Per les festes del Nadal avantpassat érem cridats a Aquisgran bona colla de fidels d'ací. És la tercera vegada que jo hi anava, i deurà ésser la darrera, que no està el meu cos per aquestes trotades, malgrat que coneguí bé el camí. Els comtes també hi comparegueren. És aleshores que es dóna el capitular que coneixes, regulant finalment la situació dels hispans i la condició de les terres d'aprisió. El que potser no saps és que jo vaig intervenir una pila en la seva confecció. L'emperador Lluís, en presentar-me per tal de fer l'acte d'encomanació en les seves mans, va reconeixem d'aquell temps de Tolosa, recordà el cavall i els presents que li havia regalat, posà confiança en mi i vaig ésser sovint consultat. Acceptà benvolent de renovar-me el precepte del seu pare, millorant-lo. Els guardo plegats; ja t'he dit que els veuràs.

El que potser tampoc no saps és que acaba d'arribar una altra constitució imperial que també afecta els hispans. Jo l'he vista i llegida fa quinze dies a Narbona. A Barcelona també hi deu ésser, a hores d'ara, perquè allí es diu que se n'expedeixen exemplars per a set ciutats, a més del que resta a l'arxiu del Palau: aquestes dues i Carcassona, Rosselló, Empúries, Girona i Béziers.

És una història interessant i molt instructiva. Als qui viviu entaforats en poblacions, aquestes coses sovint us passen per alt. El fet que a la visita dels delegats imperials, que tan enrenou va promoure, hagués seguit la promulgació del capitular per als hispans i s'endevinés la intenció de dalt de fer-lo complir a comtes i oficials —per ara ho fan, ja veurem quan durarà— promogué un moviment d'esperança entre tots aquells que es creien vexats. Àdhuc els menuts cregueren que ells també tenien llurs drets i que podien prescindir del nostre ajut i de la nostra emparança. Els discursos de l'emperador, que de tan bo a estones viu als llimbs, els animaven a sentir-se malestants, i en lloc de viure contents i resignats com sempre havien fet, a remenar la cua.

També ells s'entengueren per arribar-se a Aquisgran i fer, com uns homes grans, les queixes a Lluís. L'emperador, que no té pas el cop d'ull del seu pare, al Cel sia, per a conèixer amb qui tracta, els en féu cas. I vet ací que la constitució, com t'he dit, és arribada ja oficialment a les nostres ciutats.

Afigurat que ara resulta que tots aquells miserables que vingueren amb nosaltres i, sense més ni menys, ocuparen llocs deserts i en romperen l'erm, hi tenen el mateix dret que nosaltres mateixos, que teníem les concessions per preceptes particulars dels reis, deguts als nostres mèrits, i no tenen més càrregues que nosaltres, i no podem sotmetre'ls a cap servei. Crec que

això és una mala jugada, patrocinada pels comtes, que han volgut venjar-se. Però el joc els ha sortit desigual, perquè la constitució es fica també amb llurs encomanats i diu: «que aquells qui, venint d'Hispania, s'encomanaren als comtes o a vassalls nostres o a vassalls dels comtes i acceptaren d'ells llocs deserts per habitar i rompre i els conrearen, que els tinguin en endavant ells i els deixin a llurs successors en la forma i amb les condicions en què foren rebuts»; és a dir, que els patrons no els en poden treure mai, ni a ells, ni a hereus d'hereus. I s'ha clos el negoci de reivindicar les finques un cop agençades i vendre-les a un tercer.

Ja m'agradarà veure com s'ha d'acabar aquest empatx del que anomenen justícia.

En Joan s'havia posat un poc frenètic; el sol s'havia amagat darrera les baixes muntanyes en la llunyania del ponent i feia fresca. L'endemà parlaríem de facècies de joventut...